

Faiq Ələkbərli

AMEA Fəlsəfə
Institutunun
aparıcı elmi işçisi,
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

II Yazı

Ümgülsüm Sadıqzadə qələmə aldığı şeirlərində türklüyün qurtuluş yolunu arayıb axtarırdı. O, ümidini qətiyyənlə üzmürdü ki, bir gün türklük yenidən diriləcək, Turan ölküsü yenidən gerçəkləşəcəkdir. Biz, bunu Ümgülsümün "Səs verəlim" şeirində daha dəqiq şəkildə görürük. Belə ki, o, bu şeirində türklüyün yenidən dirçəlməsi üçün yalnız oğlanları deyil, qızları da fəal olmağa, əl-ələ verib Türk birliyi, Turan üçün mücadilə verməyə səsləmişdir. Onun düşüncəsində türkçülük, Turan yolunda heç bir ayrı-seçkilik ola bilməzdi. Hər bir kəs, yəni oğlan ya da qız olsun fərq qoymadan milli davanı aparmalı idi. O, özünü Türk qızlarına tutaraq yazırdı:

**Dəyərlidir ehtiyacı millətin,
Yaradıcısı, bizik istiqbalına,
Yüksəldəlim bayrağını türklüyün,
Şan verəlim qafqaslılıq namına.**

**Türklük deyil, biz türklüyün özüyük,
Millətimiz bizim ilə canlanır.
Qazanalım, Fateh xanın qızıyıq,
Türklük adı fütühatla şanlanır.**

Alxan Bayramoğluna görə Ümgülsümün poeziyasında, o cümlədən bu şeirində vətənin və xalqımızın başına gətirilən bəlalardan doğan vətəndaşlıq və işıqlı gələcək üçün mübarizəyə çağırış motivləri aparıcıdır. A.Bayramoğlu yazır: "Çünki hər tərəfi düşmənlərin sarıdığı bir şəraitdə aparılan ağır və şanlı mübarizədə təkbəşinə qalib gəlmək çətin olardı. Ona görə Ümgülsüm bu yolda birinci növbədə Türk xalqlarının, kişiliqadını bütün nümayəndələrinin bir nəfər kimi əlbir fəaliyyət göstərmələrini, bir-birilərinə dayaq durmalarını vacib sayırdı. Onun fikrincə, milli müqəddəratımızın ölüm-qalım dilemması qarşısında qaldığı bir zamanda Türk qızları da fəal olmalı, öz oğullarına, ərlerine dayaq durmalıdırlar".² Doğrudan da, Ümgülsümün düşüncəsində "aslaların erkəyi dişisi olmaz" fəlsəfəsi önəmli yer tutmuşdu. Bu analmda o, daha sonra yazırdı:

**Səslənməli, varlığımız bilinsin,
Türk oğlunu yadlar öksüz sarmasın.
Güc verəlim, qüvvətimiz görünsün,
Qız, qadınlıq həyansız kimi qalmasın.**

**Ey qadınlıq, bilmirsən haqqını,
Övladını gözetməkdə vəzifən.
Övladının səadəti, iqbali
Sənin gözəl, ən şərəfli amalın.**

**Sən özünə bu vüqarı alarkən
Yarar şeymi səndə belə donuqluq?**

**O sevgiyi köküsünə taxarkən
Yakışarmı sana belə soyuqluq?**

Tanınmış jurnalist, tədqiqatçı, tərcüməçi Nəcibə Bağırzadə Ümgülsümə və bütövlükdə Rəsulzadələr ailəsinə həsr etdiyi kitabında onun türklüyə bağlılığını çox doğru izah etmişdi: "Ümgülsüm soykökünə bağlı, minilliklərdən soraq verən tarixiylə, keçmişlə qürur duyan və bu tarixi gələcəyə ötürməyə çalışın türk xatunudur. Türkün bayrağını göylərin və yer üzünün ən gözəl bezəyi bilən şair "Səs verəlim" şeirində öz dövrünün xanımlarına tarix boyu at

**Yürü, əvət özünü heç bir şeydən
qorxutma;**

**Yürü, əvət bir daha təməddünün,
ürfanın**

**Ülvi duyğular versin Türkün
həssas qəlbinə**

**Hörmət, izzət aldırın böyük
Turan elinə.**

**Səmalardan seçilməz Türkün
mavi bayrağı,**

**Yenə əski şan ilə Türk yurduna
dikilsin.**

**İştə Turan, iştə Yurd, iştə
Türklük ocağı**

**Yabançıya düşməz duruyorkən
sən özün.**

**Tarixlərdə həp sənin rəşadətini,
hünərin,**

ğırır. Onun qənaətinə, bunsuz – bu çarpışma və qələbələrsiz "Türk bayrağı göy üzündə parıldamaz".

Cümhuriyyət dövrü türkçülük və turançılıq düşüncələri. Ümgülsüm Azərbaycan Cümhuriyyətinin var olduğu 1918-1920-ci illərdə türkçülük və turançılıq düşüncələrini daha da inkişaf etdirmişdir. Alxan Bayramoğluna görə Azərbaycan Cümhuriyyəti dövründə Ümgülsüm milli istiqlala qovuşmağın böyük həyəcanını, sevincini yaşamış və bunu əsərlərində ifadə etmişdir. O, yazırdı: "AXC milli-ictimai və ədəbi fik-

cümlədən gənclik öz əcdadının, soykökünün əsilli-nəsilli olmasından daxili bir qürur duyur. Bu qürur insanın həyat amalının uğurlu aqibətində müstəsna rol oynayır".⁷ Doğrudan da, o, "Çəkil, dəf ol" şeirində Turan övladı olub türklüyün özünü ifadə etdiyini yazmışdır. Ümgülsümə görə Turanlı, Türk balası artıq əsarət altında yaşamamalı, öz bayrağı altında azad həyat sürməlidir. O, yazırdı:

**Turan balasıyam, türkün özündən,
Soyuq su içdim bən tünkar gözündən.
Yeni nur aldım o günəş yüzündən**

Azərbaycan Türk ictimai-fəlsəfi fikir tarixinə töhfə vermiş qadınlar: Ümgülsüm Sadıqzadə

belində, öz ərinin, xaqanın yanında, döyüş meydanında olduğu zamanları xatırladır... Türklük deyil, biz türklüyün özüyük", "Qazanalım, Fateh xanın qızıyıq" deyən şairin arzularını 1918-ci ildə doğmalarının fədakarlığı bahasına qurulan Cümhuriyyətin Parlamentində gerçəkləşdi. Şərqdə qadına ilk dəfə seçki hüququ məhz Azərbaycanda, Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin qurduğu dövlətdə verildi. Bu qərarın Ümgülsüm xanımı nə qədər xoşbəxt elədiyini təsəvvür etmək elə də çətin deyil...Heyflər olsun ki, bu xoşbəxtliyin ömrü uzun sürmədi...".

Ümumiyyətlə, "türklük deyil, biz türklüyün özüyük" deyən, şairənin böyük bir Turan sevdalısı olmaqla yanaşı, Türk dünyagörüşünü, Türk mənəviyyatını, Türk fəlsəfəsini də dərinlən bilməsi şəkk-şübhəsizdir. Bunu,

**Bildirisin, fırtınan oxunurkən
sən neçin**

Avropaya qarşı bir

**Yersiz, yurdsuz əsir tək bo-
yun büküb durasan?**

**Yüz illərca əzildin, ayaqlan-
dın, yetər:**

**Yüz illərca ağlarsan,
Yüz illərca hiçqırdın, duyul-
madı heç səsin.**

**Şimdi hayqır və bağır bitmə-
mişkən nəfəsin.**

**Ey qəhrəman, düşməne qı-
linc tutan biləgin**

**Vətəninə, yurduna birər qələ
sayılır.**

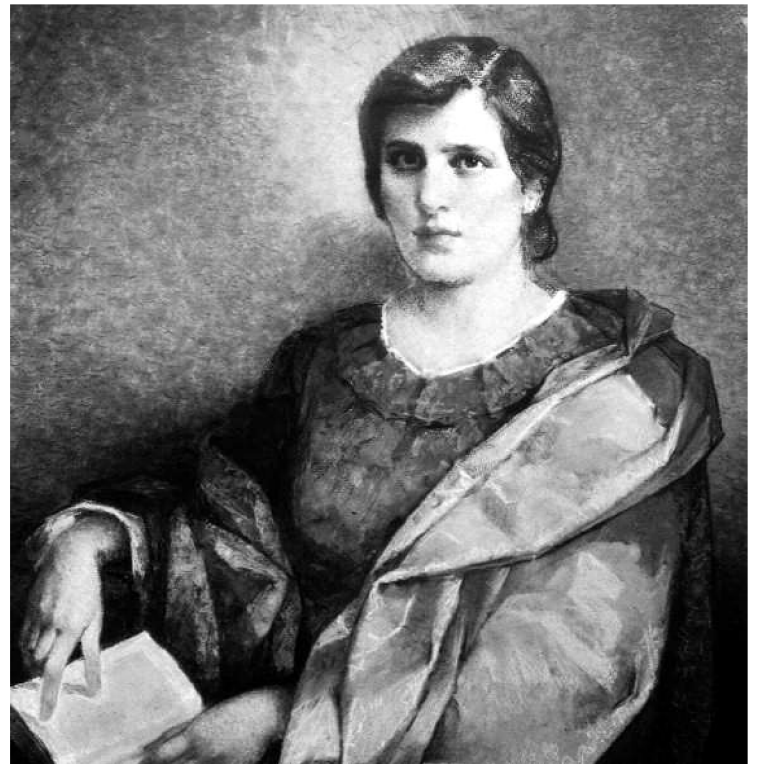
**Bu ün sənin ən parlaq, ən də-
yərliləyən**

**Öz ürfanının gücülə, qüdrətilə
verilir.**

**Qafqasiyanın ən böyük, yük-
sək, ulu dağları**

**Ormanları, bağları
Sənin müzəffər adın, şərəfin-
lə tanınsın!**

Səni vəhşi tanıyan o mədəni

Cümhuriyyət dövrü türkçülük və turançılıq düşüncələri. Ümgülsüm Azərbaycan Cümhuriyyətinin var olduğu 1918-1920-ci illərdə türkçülük və turançılıq düşüncələrini daha da inkişaf etdirmişdir. Alxan Bayramoğluna görə Azərbaycan Cümhuriyyəti dövründə Ümgülsüm milli istiqlala qovuşmağın böyük həyəcanını, sevincini yaşamış və bunu əsərlərində ifadə etmişdir. O, yazırdı: "AXC milli-ictimai və ədəbi fikrimizin uzun illər ərzində məqsədyönlü və sistemli şəkildə apardığı mübarizənin və tarixi-siyasi şəraitin əlverişli məqamı nəticəsində meydana çıxdı. Onun həm qurulması, həm də qorunaraq möhkəmləndirilməsi uğrunda öz ədəbi-ictimai fəaliyyəti ilə yaxından iştirak edən şairlərdən biri də Ümgülsüm idi. Ümgülsümün poeziyasında yüksək milli ruh və qürur hissi, mübarizəyə çağırış hayqırtıları, milli-tarixi yaddaşdan güc alan qəhrəmanlıq və vətənpərvərlik, habelə düşməne kəskin nifrət duyğusu, soykökümüzün qədim və şərəfli olmasında doğan daxili inamdan, vətəndaşlıq qürurundan güc alır...

Ümgülsümün 1918-ci ilin fevralında "Açıq söz" qəzetində qələmə aldığı "Ey Türk oğlu" şeirindən də görmək mümkündür. O, "Ey Türk oğlu" şeirində Türk millətinin şanlı tarixindən söz açaraq yazırdı ki, türklər Örgənək timsalı yenidən türklüyünü dərk edib onu layiq olduğu yerə ucaltmalıdır. Başqa sözlə, Türkün, tarixin dərinliklərindən gələn şanlı bir yolu var ki, indiki nəsildə həmin Türklük yolunu davam etdirməyə borcludur. O, yazırdı:

**Ey Türk, sən ey qəhrəman,
yigit oğlu Turanın!**

**Şanlı, yüksək babanın öyü-
dünü unutma,**

Sən də yürü o yolu.

canavar

**Məğlub olsun, xar olsun, inti-
qamlar alınsın!**

**Türk bayrağı o zaman göy
üzündə parıldar.**

Alxan Bayramoğluna görə Ümgülsümün vətəndaş qəlbine ən çox təsir edən məsələlərdən biri də, "mədəni canavarlar"ın yüz illər əzəli öz yirtici xislətlərini gizlətmək üçün, türkləri daima vəhşi adlandıraraq onları aşağılamağa çalışması olmuşdur. Bayramoğlu yazır: "Öz milli varlığını dərk edən bir xalq üçün bundan ağır əzab ola bilməz. Odur ki, müəllif öz soydaşlarını bu tarixi ədalətsizliyin əvəzini amansız intiqamla, düşməni xar və zəlif etməklə almağa ça-

rimizin uzun illər ərzində məqsədyönlü və sistemli şəkildə apardığı mübarizənin və tarixi-siyasi şəraitin əlverişli məqamı nəticəsində meydana çıxdı. Onun həm qurulması, həm də qorunaraq möhkəmləndirilməsi uğrunda öz ədəbi-ictimai fəaliyyəti ilə yaxından iştirak edən şairlərdən biri də Ümgülsüm idi. Ümgülsümün poeziyasında yüksək milli ruh və qürur hissi, mübarizəyə çağırış hayqırtıları, milli-tarixi yaddaşdan güc alan qəhrəmanlıq və vətənpərvərlik, habelə düşməne kəskin nifrət duyğusu, soykökümüzün qədim və şərəfli olmasında doğan daxili inamdan, vətəndaşlıq qürurundan güc alır. Şairənin qəti inamına görə hər bir kəs, o

Şərəfli bir dilək yaşadır məni.

**Annəciğim, bənim şu yaşıl dağlar,
Bənsiz nəşə bulmaz çiçəkli bağlar,
Bənsiz bülbül inlər, çiçəklər ağlar,
Buraxmam yurduma alçaq düşməni.**

**Bən də cəngə girdim cidalı gördüm,
Göy üzünə bəxdim, hilalı gördüm,
Səni yox, o gözəl camalı gördüm,
Yadlara aldirtmam gözəl vətəni.**

**Ey buzlu şimaldan qoparı ruzigar!
Toxunma qəlbimə, atası parlar.
Saqın, gəlmə, səni nəfəsim boğar,
Dəf, ol, vətənimdə görməmə səni.**

**Eymurdar çöhrə, sən eyabus(acıq) sima!
Sevdiyim deyilsən, qarşında durma!
Nifrətim var san, bana yaxlaşma,
Kinlərim məhv edər qarşı gələni.**